

Ενότητα 6

Ανοιξιάτικη μετανάστευση

ΕΝΟΤΗΤΑ 6

ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η μεγάλη διάρκεια της μέρας και οι ψηλές θερμοκρασίες είναι ένδειξη μεγάλων επερχόμενων αλλαγών στη φύση. Ήδη τον Φεβρουάριο μπορούμε να δούμε να ξεπροβάλλουν από το χιόνι τα πρώτα λουλούδια, τον Μάρτιο κάνει την εμφάνισή της και η πρώιμη ανοιξιάτικη βλάστηση. Στην πρώτη φάση της ανάπτυξης, τα φυτά επωφελούνται των θρεπτικών συστατικών που αποθηκεύτηκαν στις ρίζες και στους βολβούς τους τον προηγούμενο χρόνο. Στην συνέχεια, οι διαδικασίες ανάπτυξης θα είναι ταχύτερες όσο περισσότερο ευνοούνται από τις περιβαλλοντικές συνθήκες, π.χ. σωστή θερμοκρασία, πρόσβαση στο ηλιόφως, στο νερό και στο κατάλληλο έδαφος για τα είδη.

Φυσικά, δεν επανέρχονται στη ζωή μόνο φυτά. Ξυπνούν και ζώα από τη χειμερία νάρκη: νυχτερίδες, ερπετά, σκαντζόχοιροι και αμφίβια, συμπεριλαμβανομένων κοινών βατράχων και εντόμων που διαχειμάζουν θαμμένα στο έδαφος ή κάτω από τον φλοιό των δέντρων. Μια πιθανή πρώιμη αφύπνιση μπορεί να είναι παγίδα στην περίπτωση που συμβεί σοβαρή επιδείνωση του καιρού και έτσι πολλά ζώα μπορεί να πεθάνουν. Η επιδείνωση των καιρικών συνθηκών δεν ευνοεί ούτε τα φυτά.

Για τα πουλιά, η επερχόμενη άνοιξη είναι μια σημαντική ένδειξη ότι ξεκινά η προετοιμασία για μια εξαιρετικά ζωτικής σημασίας λειτουργία, την αναπαραγωγή και το μεγάλωμα των νεοσσών. Φυσικά, τα μεταναστευτικά πουλιά που πέρασαν τον χειμώνα σε άλλες γεωγραφικές ζώνες πρέπει να φθάσουν στο μέρος όπου θα φτιάξουν τις φωλιές τους και όπου θα μεγαλώσουν τα μικρά τους. Ως εκ τούτου, ξεκινούν ένα ταξίδι επιστροφής από τα μέρη όπου διαχείμασαν, τα οποία ενδέχεται να γίνουν λιγότερο φιλικά, λόγω του μεγάλου ανταγωνισμού μεταξύ σημαντικού αριθμού ζώων που διαχειμάζουν. Η ημερομηνία της μετανάστευσης ρυθμίζεται από ένα εσωτερικό βιολογικό ρολόι, το οποίο ελέγχεται από το νευρο-ορμονικό σύστημα. Προκαλεί φυσιολογικές αλλαγές στο σώμα των πουλιών και επαυξάνει την αγωνία για τη μετανάστευση. Τα Χελιδόνια είναι από τα πρώτα μεταναστευτικά είδη που φτάνουν στην Κύπρο την άνοιξη και προαγγέλλουν τον ερχομό της. Κατά τη μετανάστευση περνούν χιλιάδες από την Κύπρο, ενώ πολλά μένουν για να φωλιάσουν σε πόλεις και χωριά.

Εκτιμάται ότι την άνοιξη περνούν από την Κύπρο 100 εκατομμύρια πουλιά και το φθινόπωρο 150 εκατομμύρια πουλιά!

Οι παρατηρητές πουλιών πρέπει να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν στην εκστρατεία «Spring Alive» του BirdLife International, ένα διεθνές πρόγραμμα που έχει ως στόχο να εμπνεύσει στα παιδιά από την Ευρώπη, την Αφρική και την Ασία θαυμασμό για τα πουλιά και τη φύση. Ως μέρος αυτής της δράσης, παιδιά με τους εκπαιδευτικούς και τις οικογένειές τους ακολουθούν κάθε χρόνο την επιστροφή των Χελιδονιών, των Πελαργών, των Κούκων, των Πετροχελιδόνων και των Μελισσοφάγων. Οι συμμετέχοντες καταχωρούν διαδικτυακά στον ιστότοπο www.springalive.net τις πρώτες τους παρατηρήσεις από αυτά τα περιπλανώμενα πουλιά κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης χρονιάς, δημιουργώντας ένα επικαιροποιημένο χάρτη της περιπλάνησής τους και κατ' αυτό τον τρόπο ένα χάρτη της ανοιξιάτικης μετανάστευσης.

Ανάλογα με το είδος και τις καιρικές συνθήκες, τα πουλιά μεταναστεύουν κατά τη διάρκεια της μέρας ή της νύχτας. Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τη μέρα, τα πουλιά εξοικειώνονται με τον ανοικτό χώρο και κατ' αυτό τον τρόπο μπορούν να αποφεύγουν επιθέσεις θηρευτών στον αέρα. Τα πουλιά που μεταναστεύουν τη νύχτα, αποφεύγουν τις απειλές από αρπακτικά πουλιά κατά τη διάρκεια της ημέρας. Επίσης, όταν πετούν μέσα από πιο κρύες και πιο υγρές αέρινες μάζες, περιορίζουν την απώλεια των υγρών τους, πράγμα υψίστης σημασίας για να καταφέρουν να πετάξουν πάνω από αφιλόξενες περιοχές όπως οι έρημοι.

Τα πουλιά δεν μεταναστεύουν ακολουθώντας τυχαίες διαδρομές. Αντιθέτως, χρησιμοποιούν τους λεγόμενους «μεταναστευτικούς διαδρόμους», δηλαδή συγκεκριμένες διαδρομές, κατά μήκος ακτογραμμών, ποταμών, οροσειρών ή άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του εδάφους. Διαφορετικά πουλιά επίσης ακολουθούν διαφορετικές στρατηγικές κατά τη μετανάστευση. Για παράδειγμα, τα μεγάλα μεταναστευτικά πουλιά όπως οι πελαργοί, που χρησιμοποιούν στενούς μεταναστευτικούς διαδρόμους, στους οποίους σχηματίζονται συχνά θερμά ανοδικά ρεύματα αέρα, τα οποία χρειάζονται για να καταφέρουν να απογειωθούν. Από την άλλη, ο Κούκος επιλέγει διαφορετικές διαδρομές κατά την ανοιξιάτικη και φθινοπωρινή μετανάστευση, μια στρατηγική για την οποία οι επιστήμονες δεν έχουν ακόμη εξακριβώσει πλήρως τους λόγους. Υπάρχουν πουλιά που ξεκινούν από τις περιοχές διαχείμασης τους προς τις αναπαραγωγικές περιοχές του, αλλά στα μέσα της διαδρομής πολύ κακές καιρικές συνθήκες τα αναγκάζουν να γυρίσουν στους τόπους διαχείμασης, όπου περιμένουν να αλλάξουν οι κακές καιρικές συνθήκες για να ξεκινήσουν πάλι το ταξίδι τους. Αυτό το φαινόμενο συμβαίνει συχνά στην Κεντρική Ευρώπη. Εάν τα πουλιά αυτά συναντήσουν κακές καιρικές συνθήκες κατά τη μετανάστευση, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να κάνουν στάση σε περιοχές με ευνοϊκότερες συνθήκες. Η πτήση των πουλιών μπορεί να λάβει ενεργή μορφή (δηλαδή χαρακτηρίζεται από συνεχείς κινήσεις των φτερούγων, πράγμα που απαιτεί μεγάλη κατανάλωση ενέργειας) ή παθητική μορφή όπως είναι η

ανεμοπορία. Η ανεμοπορία ακολουθείται από πολλά μεγάλα πουλιά για τα οποία η ανύψωση και η κίνηση αποτελούν σοβαρή πρόκληση λόγω του βάρους τους και μπορούν να μειώσουν αρκετά τα ενεργειακά αποθέματά τους. Επομένως, για να πάρουν ύψος και να καλύψουν αποστάσεις χωρίς να κινούν τις φτερούγες τους, εκμεταλλεύονται ανοδικά ρεύματα που είναι το αποτέλεσμα των θερμοκρασιακών διαφορών ανάμεσα στις αέρινες μάζες σε διάφορα υψόμετρα, σχηματίζοντας τις λεγόμενες «θερμικές στήλες». Αυτή τη μέθοδο χρησιμοποιούν τα μεγάλα πουλιά με εκτεταμένη επιφάνεια φτερούγων (π.χ. αρπακτικά όπως αετοί, γύπες ή οι πελαργοί). Τα ανοδικά ρεύματα του αέρα μπορούν να χρησιμοποιηθούν νοουμένου ότι ο καιρός είναι αρκετά ζεστός και ηλιόλουστος. Αυτός είναι ο λόγος που οι πελαργοί ξεκινούν το ταξίδι τους έγκαιρα, όταν η θερμοκρασία είναι σχετικά ψηλή. Δεν μπορούν να πετούν πάνω από θάλασσες, επειδή δεν δημιουργούνται ανοδικά ρεύματα του αέρα πάνω από το νερό. Η μεγάλη επιφάνεια της φτερούγας των πουλιών αυτών τους δίνει πλεονέκτημα, αφού δημιουργεί πρόσθετη αντίσταση έναντι των αέρινων μαζών, επιβραδύνοντας την πτώση του πουλιού.

Οι πολλαπλοί τρόποι με τους οποίους πετούν τα πουλιά καταδεικνύουν τον ειδικό τρόπο κατασκευής των φτερούγων τους. Τα πουλιά που πετούν αργά, αλλά ταυτόχρονα μπορούν να είναι ευκίνητα ανάμεσα σε πυκνά κλαδιά (π.χ. Κατσικωρόνα), διαθέτουν κοντές και πλατιές φτερούγες, καθώς και μακριά ουρά. Οι φασιανοί που έχουν βαρύ πέταγμα, διαθέτουν πολύ πλατιές φτερούγες, εξοπλισμένες με μύες που έχουν σχεδόν την ίδια δύναμη όταν ανυψώνονται και όταν πέφτουν. Χάρη σε αυτή, οι τρομαγμένοι φασιανοί από ένα τετράποδο θηρευτή μπορούν να πετάξουν σχεδόν κάθετα. Οι πολύ στενές, καμπυλωτές φτερούγες προς τα πίσω των Πετροχελίδων, κάποιων γερακιών και καλοβατικών πουλιών ελάχιστα αντιστέκονται στον αέρα και προσαρμόζονται σε ψηλές ταχύτητες πτήσης. Από την άλλη, αυτή η ικανότητα έχει ως αποτέλεσμα τη μικρή αποτελεσματικότητα των καλοβατικών πουλιών να ανεμοπορούν και τη δυσκολία να απογειώνονται από επίπεδη επιφάνεια.

Ο σχηματισμός V από τα μεταναστευτικά πουλιά εξοικονομεί ενέργεια. Το έργο του πουλιού που βρίσκεται πρώτο στον σχηματισμό V είναι δύσκολο. Όταν κουνά τις φτερούγες του, δημιουργεί ρεύμα αέρος, το οποίο διευκολύνει την πτήση των πουλιών που πετούν ακριβώς πίσω του. Μπορούμε να πούμε ότι «ανοίγει δρόμο» για τα πουλιά που συνταξιδεύουν μαζί του. Τα πουλιά ακολουθούν σταθερά τη γραμμή που χαράζει η εξωτερική φτερούγα αυτού που προηγείται. Όσο πιο απομακρυσμένο είναι το πουλί από αυτό που πετά μπροστά του, τόσο μικρότερη είναι η αντίσταση του αέρα και μειώνεται το επίπονο της πτήσης. Σε αυτή τη θέση πετούν πάντοτε τα νεαρότερα και λιγότερα έμπειρα ή ασθενή πουλιά. Στο τέλος του σχηματισμού V παραμένουν επίσης και οι οδηγοί που ενίοτε αλλάζουν θέση. Η μετανάστευση σε σχηματισμό V επιλέγεται από τους δρομείς μεγάλων αποστάσεων, π.χ. γερανοί, χήνες, κύκνους ή κορμοράνους. Είναι ευκολότερο για πουλιά που αποδημούν ομαδικά όπως οι χήνες ή οι γερανοί, επειδή έχουν τη δυνατότητα να μαθαίνουν τη διαδρομή από τους μεγαλύτερους και πιο έμπειρους

συγγενείς τους, οι οποίοι έχουν πετάξει και διανύσει αποδημητική διαδρομή πολλές φορές και είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα μόνιμα χαρακτηριστικά της περιοχής.

Η επιστροφή των πουλιών από τους τόπους διαχείμασης δεν εξυπακούεται μόνο τεράστια σωματική προσπάθεια. Τα πουλιά αντιμετωπίζουν διάφορους κινδύνους, όπως εξάντληση, κακές καιρικές συνθήκες, συγκρούσεις με ηλεκτροφόρα καλώδια ή ανεμογεννήτριες. Πρέπει ακόμη να αποφεύγουν θηρευτές και να εξασφαλίζουν την τροφή τους. Ο μέγιστος κίνδυνος, τον οποίο ενδέχεται να διατρέξουν είναι ο αριθμός των ανθρώπων που τα κυνηγούν για να πάρουν το κρέας τους (γηγενείς Αφρικανοί) ή επιδιδόμενοι σε άθλημα (ιδιαίτερα έντονα στη Μάλτα, Κύπρο, Μέση Ανατολή και Αραβία). Τα μεταναστευτικά πουλιά αποτελούν στόχο κυνηγών σε πολλά μέρη του κόσμου. Οι κυνηγοί και οι λαθροθήρες αρπάζουν ή σκοτώνουν πουλιά που μαζεύονται σε καταφύγια, συμπεριλαμβανομένων και ειδών που απειλούνται με εξαφάνιση και είναι αυστηρώς προστατευόμενα. Μόνο στις χώρες γύρω από τη Μεσόγειο και κατά τη διάρκεια της μετανάστευσής τους, σκοτώνονται κάθε χρόνο μέχρι και 250 εκατομμύρια πουλιά. Η μετανάστευση διασχίζοντας τα Βαλκάνια, τη Μέση Ανατολή, τη Σικελία, τη Μάλτα και την Ισπανία είναι μια πραγματική πορεία θανάτου για τα πουλιά. Στην περίπτωση ειδών που απειλούνται με εξαφάνιση, οι απώλειες κατά τη διάρκεια της μετανάστευσής τους μπορούν να καταστήσουν τον πληθυσμό ανίκανο να αναπαραχθεί, παρά τα προστατευτικά μέτρα που λαμβάνονται στους τόπους αναπαραγωγής τους. Για να εντατικοποιηθούν τα μέτρα προστασίας των αποδημητικών πουλιών σε ολόκληρο τον κόσμο, κυρίως εκείνων που απειλούνται με εξαφάνιση, γιορτάζεται κάθε χρόνο, το δεύτερο Σαββατοκύριακο του Μαΐου, η Παγκόσμια Μέρα Μεταναστευτικών πουλιών.

Η ικανότητα των πουλιών να πετούν τους δίνει πολλά πλεονεκτήματα και σε συνδυασμό με την ικανότητά τους να ρυθμίζουν τη θερμοκρασία του σώματός τους, έχουν τη δυνατότητα να ταξιδεύουν σε όλες τις γωνιές του πλανήτη. Αν λάβει κανείς υπόψη την ταχύτητα με την οποία πετούν, την απόσταση που καλύπτουν και τις διαφορές ύψους, κανένα άλλο ιπτάμενο ζώο ή έντομο δεν μπορεί να τα συναγωνιστεί. Τα ρεκόρ ταχύτητας ανάμεσα στα πουλιά τα κατέχουν το Πετροχελίδονο με 130 χλμ/ώρα, το Χελιδόνι με 90 χλμ /ώρα και ο Ζάνος που φθάνει μέχρι τα 360 χλμ /ώρα σε πτήση με βουτιά. Για να συγκρίνουμε, ο γατόπαρδος, το ταχύτερο χερσαίο αρπακτικό θηλαστικό, μπορεί να κυνηγήσει το θύμα του σε κοντινές αποστάσεις με ταχύτητα 120 χλμ /ώρα.

Οι ανοιξιάτικες παρατηρήσεις των μεταναστευτικών πουλιών μπορούν να αποτελέσουν σημείο αναφοράς, ώστε να ετοιμαστεί ημερολόγιο αφίξεων πουλιών στις πλησιέστερες περιοχές. Αξίζει να τα αναζητούμε σε διάφορους τόπους, επειδή σε αυτή την περίπτωση υπάρχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να συγκεντρώσουμε ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τις ταξιδιωτικές τους συνήθειες. Οι τόποι όπου θα δούμε την άνοιξη μεταναστευτικά πουλιά είναι, για παράδειγμα, οι παράκτιες περιοχές και τα λιβάδια, οι λίμνες, τα πάρκα, ανοικτές περιοχές με πηγές από βάλτωμένα νερά, προαστικά καταφύγια, θάμνους και δάση. Αυτοί είναι συνήθως οι τόποι όπου τα πουλιά μπορούν να βρουν τροφή ή καταφύγιο και να αναπαυθούν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Όταν παρατηρούμε πουλιά εν πτήση, πρέπει να προσέχουμε τα διακριτικά χαρακτηριστικά που κάνουν τα είδη να ξεχωρίζουν, ιδιαίτερα εάν παρατηρούμε πουλιά από μεγαλύτερη απόσταση και δεν είναι ευδιάκριτες όλες οι λεπτομέρειες, το δε το μέγεθος του σώματος είναι δύσκολο να αξιολογηθεί. Σε αυτά τα χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται: το σχήμα της σιλουέτας του πουλιού εν πτήση, το μήκος του λαιμού, το μήκος και το σχήμα του ράμφους, το μήκος και το σχήμα ουράς (ευθεία, στρογγυλεμένη, διχαλωτή) και το μέγεθος και σχήμα των φτερούγων (πλατιές, στενές, στρογγυλεμένες, μυτερές). Πρέπει να θυμόμαστε ότι, όταν αξιολογούμε το μέγεθος ενός πουλιού, πρέπει να κρατάμε τις σωστές αναλογίες, αναφερόμενοι κατά προτίμηση σε άλλα μέρη του σώματος. Για παράδειγμα το ράμφος είναι δυο φορές το μήκος του κεφαλιού ή το μήκος της ουράς αντιστοιχεί στο μήκος του κορμού.

Το παρόν υλικό μεταφράστηκε στα ελληνικά στα πλαίσια του έργου “Seeing the World Through Nature”. Βασίστηκε στο υλικό που παράχθηκε στα πλαίσια του έργου “Empowering Teachers and Pupils for a Better Life Through Nature”, το οποίο τροποποιήθηκε για να είναι κατάλληλο για παιδιά με οπτικές αναπηρίες, με σκοπό την επαφή τους με τον φυσικό κόσμο και τον κόσμο των πουλιών.

Στο έργο συμμετείχαν μη κυβερνητικοί-μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί που εργάζονται για την προστασία των πουλιών και είναι μέλη του BirdLife International, της παγκόσμιας ομπρέλας οργανώσεων για τη διατήρηση της φύσης.

Το BirdLife Πολωνίας (OTOP) ήταν ο συντονιστής του προγράμματος ‘Seeing the World Through Nature’, στο οποίο συμμετείχαν επίσης το BirdWatch Ireland, το BirdLife Malta και το BirdLife Cyprus. Η Πολωνική Ένωση Τυφλών (PAB) ήταν ο εταίρος με τον οποίο συνεργάστηκαν οι πιο πάνω οργανισμοί για την προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού στις ανάγκες των παιδιών με οπτική αναπηρία.

Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω του χρηματοδοτικού προγράμματος Erasmus+.

Το BirdLife Cyprus ιδρύθηκε το 2003 και είναι ο πιο δραστήριος μη-κυβερνητικός, μη-κερδοσκοπικός οργανισμός για την προστασία της φύσης στην Κύπρο. Με γνώμονά μας την επιστήμη, εργαζόμαστε για την προστασία των πουλιών, των βιοτόπων τους και της ευρύτερης βιοποικιλότητας στην Κύπρο, μέσω δράσεων παρακολούθησης, προάσπισης, εκπαίδευσης και εκστρατειών ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης. Περισσότερες πληροφορίες:

www.birdlifecyprus.org

BirdWatch
Ireland

BirdLife
Cyprus

MALTA

Funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union